

УДК 94(477)“1989/1990”

Михайло АПАЛЬКОВ

РЕФОРМИ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ НА ЗЛАМІ 80–90-х РОКІВ XX СТОЛІТТЯ (досвід Львівської обласної ради першого демократичного скликання)

Проаналізовано стан агропромислового комплексу у Львівській області в останні роки існування СРСР. Особливу увагу приділено заходам Львівської обласної ради першого демократичного скликання у зовнішньоекономічній сфері, а також сприянню створення кооперативів, роздержавлення підприємств, формування фермерських господарств. Відзначено, що ухвали обласної ради, спрямовані на розвиток агропромислового комплексу, принесли відчутні результати, проте суттєво не змінили негативні показники у порівнянні з іншими областями УРСР.

Ключові слова: Львівська обласна рада, реформи, стагнація.

Розвиток агропромислового комплексу – запорука розвитку економіки. З цих причин Львівська обласна рада першого демократичного скликання приділила чимало уваги проблемі становлення національно-орієнтованого підприємництва, створення фермерських господарств, замість неефективних та дотаційних колгоспів.

Міський голова Львова Б. Котик, проаналізувавши стан соціально-економічного забезпечення міста на початку 1990 р., констатував: “Економіка – зараз найболючіше місце в організмі міського господарства. На очах порожніють прилавки, зникають товари першої необхідності”¹. Зважаючи на сучасну кризу агропромислового сектору, сьогодні важливо проаналізувати досвід Львівської обласної ради щодо вирішення численних проблем у цій сфері. Відсутність спеціальних публікацій із зазначеної теми посилює актуальність роботи.

Львівщина – аграрний край, то ж депутати Львівської обласної ради першого демократичного скликання спробували внести зміни в існуючі нормативно-правові акти, які регулювали виробництво сільськогосподарської продукції та її реалізації у Львівській області. Передусім за участю голів виконкомів місцевих рад, керівників господарств, підприємств, організацій у 1990 р. Львівська обласна рада провела інвентаризацію земельних ресурсів у 532 сільськогосподарських підприємствах, 1 237 виробничих бригадах, розміщених на території 543 місцевих рад.

Інший не менш важливий захід – 90 тис. індивідуальних господарств збільшено присадибні ділянки (додатково виділено 18 тис. га землі). Ухвалою “Про додаткове виділення земельних ділянок” Львівська обласна Рада народних депутатів рекомендувала “сільським та районним радам терміново вишукати можливості для

¹ Котик Б. Важка ноша турбот / Б. Котик // За вільну Україну. – 1990. – 13 вересня.

збільшення розмірів присадибних ділянок усім жителям сіл, які цього бажають, удвічі, а при можливості й більше, в тому числі за рахунок меліоративних земель”². У підсумку, 122 селянським фермерським господарствам виділено 1 328 га сільськогосподарських угідь, із них – 1 189 га орних земель. Рішенням виконкому Львівської обласної ради сільські, селищні ради зобов’язано надавати землі, що неефективно використовуються сільськогосподарськими підприємствами, селянам для організації фермерських господарств, особистих господарств та кооперативів.

19 березня 1991 р. на засіданні облвиконкому прийнято рішення про плату за природні рекреаційні ресурси та впорядкування їх використання на території Львівської області, в якому визначено базові ставки та порядок плати за землі рекреаційного призначення та лікувальні мінеральні води.

У сільськогосподарському виробництві Львівською обласною радою у 1990 р. створено 40 виробничих кооперативів. В 117 колгоспах велася робота з їх роздержавлення шляхом визначення пайової участі кожного колгоспника. Для стимулювання розвитку селянських господарств їм надавалася допомога насінням. У 1990 р. було виділено населенню для випасання худоби 21,1 тис. га пасовищ і 6,3 тис. га сінокосів. Продано населенню 113,4 т сіна, 65,7 т соломи³.

Водночас населенню реалізовано 33,4 тис. голів великої рогатої худоби, (більше ніж у 1989 р. на 7,6 тис. голів), 216,7 тис. голів поросят, 1,2 тис. коней (вдвічі більше ніж у 1989 р.) і 12,5 млн голів молодняка птиці. Це принесло свої результати. Поголів’я великої рогатої худоби в індивідуальних господарствах збільшилась на 10,2 тис. Індивідуальним сектором заготовлено по 670 кг молока на корову, що на 28 кг більше, ніж у 1989 р. Обласним бюджетом на 1991 р. передбачено виділення 6,3 млн карбованців на заготівлю торфу як органічного добрива, 7 млн крб. на компенсацію витрат із заготівлі молока в населення, та 1,4 млн крб. на заготівлю худоби системою “Заготхудобозаготівля”.

У 1991 р. за сприяння Львівської обласної ради при управлінні сільського господарства, створено Фонд продажу селянським (фермерським) господарствам сільськогосподарської техніки, будівельних матеріалів. Виконуючи Закон УРСР “Про пріоритетний розвиток села”, і формуючи план капіталовкладень на 1991 р., на соціальний розвиток села виділено 49,7 млн крб.

Не зважаючи на вжиті заходи, у рішенні Облвиконкому констатовано, що у першій половині 1990 р. надалі не покращується забезпечення населення сільськогосподарською продукцією. Виробництво продуктів харчування зросло на 0,1 %. Внаслідок зменшення закупок худоби і птиці на 5,4 тис. т порівняно з відповідним періодом минулого року, скоротилось виробництво м’яса, ковбасних виробів і м’ясних консервів⁴.

Ухвалою Президії Львівської обласної ради “Про встановлення закупівельних, гуртово-відпускних, і роздрібних цін на яловичину та свинину” (жовтень 1990 р.) збільшено роздрібні ціни на м’ясо та розміри гуртової закупівлі облспоживспількою

² Про додаткове виділення земельних ділянок: Ухвала Львівської обласної ради // За вільну Україну. – 1990. – 4 липня.

³ Слука М. Не на користь Галичини / М. Слука // За вільну Україну. – 1991. – 14 березня.

⁴ Економіка у кризовому стані // За вільну Україну. – 1990. – 19 липня.

м'яса свинини та яловичини⁵. Такий непопулярний крок повинен був, за словами експертів, збільшити на ринку кількість м'ясних виробів⁶. 25 грудня 1990 р. на сесії Львівської обласної ради з інформацією про виконання річного плану виступив голова обласної ради В. Чорновіл. Він відзначив, що “по закупівлі м'яса і молока вдалося зберегти. Хоча це було дуже складно минулорічний рівень. По закупівлі зерна посідаємо четверте місце в республіці...”⁷.

Для покращення базових показників розвитку агропромислового комплексу та рівня життя населення Виконавчий комітет Львівської обласної ради прийняв рішення “Про стимулювання закупок продукції тваринництва у населення”. Для т. зв. зустрічної торгівлі у 1991 р. виділено дефіцитних товарів 63 найменувань. Зокрема виділено 10 тис. пральних машин, 1 тис. холодильників, 15 тис. телевізорів, 1 200 відеомагнітофонів, 1 765 мотоциклів, 140 тракторів, 25 тис. прасок тощо. Затверджено нормативи здачі молока та м'яса, що дадуть право на отримання дефіцитного товару. Для прикладу, щоб отримати трактор необхідно було здати 1 200 кг м'яса у живій вазі або ж 10 000 кг молока⁸.

В одному з рішень Облвиконкому Львівської обласної ради зазначено, що “розвиток народногосподарського комплексу напередодні переходу до ринкової економіки знаходиться у кризовому стані”. У першій половині 1990 р. обсяг промислового виробництва зріс на 0,3 %⁹. Для покращення ситуації ухвалою Львівської обласної ради 1 липня 1990 р. у Львові створено Державні податкові служби, покликані контролювати податкове законодавство. З підприємств, установ, організацій у бюджет вилучено незаконно привласнених 12 млн карбованців, а з окремих громадян – 109 тис. Також накладено штрафи у розмірі 2,1 млн крб. Понад 470 громадян притягнуто до адміністративної відповідальності, оштрафовано на 29 тис. крб. Після перевірок кооперативи відрахували в державний бюджет 1,7 млн крб.¹⁰.

Податкові служби констатували, що у кожному третьому кооперативі порушується податкове законодавство, не дотримуються терміни подачі декларацій про одержані доходи, частину яких згодом приховують від оподаткування. Кожен другий кооператив громадського харчування порушував допустимі розміри націнки, встановлені облвиконкомом. Після перевірок вилучено понад 40 тис. крб., отриманих завдяки завищеним цінам. Так, об'єднання “Автовантажувач” реалізувало кооперативам за оптовими цінами, замість роздрібних, 78 автовантажувачів. У результаті, збитки, завдані об'єднанню і державі, становлять 555,7 тис. крб.¹¹.

Іншим контролюючим органом став Комітет народного контролю, що був створений при Львівській обласній раді восени 1990 р. Він, після проведення разом з іншими контролюючими органами перевірки достовірності перепису матеріальних ресурсів на підприємствах області, на своєму першому засіданні констатував,

⁵ Про встановлення закупівельних, гуртово-відпускних, і роздрібних цін на яловичину та свинину: Ухвала Президії Львівської обласної ради // За вільну Україну. – 1990. – 18 жовтня.

⁶ Пахолок Т. Іншого виходу не дано / Т. Пахолок // Там само.

⁷ Вовк Б. І політики і господарі / Б. Вовк, Є. Романів // За вільну Україну. – 1990. – 26 грудня.

⁸ Борисовський Л. Телевізор за молоко / Л. Борисовський // За вільну Україну. – 1991. – 21 березня.

⁹ Економіка у кризовому стані // За вільну Україну. – 1990. – 19 липня.

¹⁰ Волинський О. Будні податкової інспекції / О. Волинський // За вільну Україну. – 1991. – 7 лютого.

¹¹ Там само.

що у 41 з 54 підприємств та організацій союзного та республіканського підпорядкування виявлено неточності у звітності та підсумках перепису. Встановлено, зокрема, необлікованих 120 т прокату чорного металу, 763 т цементу, 210 одиниць невстановленого обладнання. У львівському виробничому об'єднанні "Весна" приховали від перепису багато залізобетонних палів, 54 одиниці обладнання на 28 тис. карбованців. Значну кількість необлікованих матеріалів та устаткування приховано на Стрийському заводі "Буддеталь", Старосамбірському сирзаводі та меблевому комбінаті, у дрогобицькому об'єднанні "Сільгоспхімія". Підприємство "Автонавантажувач" тільки у 1989 р. придбало устаткування на суму шість мільйонів карбованців, але не ввело його в експлуатацію. В об'єднанні не створено умов для його зберігання¹².

Керівництво Львівської обласної ради намагалося стимулювати зовнішньоекономічну діяльність. Зокрема, 31 жовтня 1990 р. голова Львівської обласної ради В. Чорновіл провів зустріч із генеральним консулом Чеської і словацької федеративної республіки С. Гінером. На зустрічі обговорювалися можливості економічного співробітництва шляхом створення спільних підприємств, особливо в сільському господарстві та деревообробній промисловості¹³.

Загалом, на березень 1991 р. в області було зареєстровано близько 300 підприємств, що займалися зовнішньоекономічною діяльністю. З них 160 мали валютні фонди, проте тільки 54 підприємства, згідно з постановою Ради міністрів УРСР, відраховували 5 % своїх валютних доходів обліконкому¹⁴.

План експортних поставок у 1990 р. було виконано на 95,5 %, що становить 337,2 млн крб. і у два рази перевищує рівень 1989 р. Питома вага експортних поставок у загальному обсязі товарної продукції становила 4,2 %. У структурі експорту основна частка припадала на сировину, матеріали і товари народного споживання і тільки незначна частка – на продукцію машинобудування і обладнання.

Розвитку промисловості області перешкодив страйковий рух, який наприкінці 1990 – на початку 1991 рр. на Львівщині набув масового характеру. Особливо руйнівного характеру економіці завдав весняний страйк шахтарів. Зважаючи на те, що 50 % палива, яке видобувається в Галицько-волинському вугільному басейні направляється на енергетичні і побутові потреби населення Галичини, Львівська обласна рада виступила проти проведення подібних заходів¹⁵.

В ухваленому Президією Львівської обласної ради рішенні зазначено: "Цей страйк не в інтересах України і Галичини, не в інтересах самих шахтарів. Він може поставити на грань катастрофи економіку області, залишити без енергопостачання, без тепла і світла весь наш регіон. Цей страйк не став ні загальносоюзним, ні загальнореспубліканським... Ваше слово сьогодні не буде почуте в Москві і не дасть бажаного для нас політичного ефекту. Незважаючи на Ваші справедливі вимоги, припинення роботи буде спрямоване не проти Горбачова і Верховної Ради

¹² В обласному комітеті народного контролю // За вільну Україну. – 1990. – 24 липня.

¹³ *Паранчак М.* Співробітництво потрібне всім / М. Паранчак // За вільну Україну. – 1990. – 1 листопада.

¹⁴ *Вовк Б.* Перспектива в конструктивізмі / Б. Вовк, А. Недільський, Я. Якимович // За вільну Україну. – 1991. – 29 березня.

¹⁵ *Слука М.* Не на користь Галичини / М. Слука // За вільну Україну. – 1991. – 14 березня.

Союзу РСР, а проти суверенітету України, що народжується, проти демократичних перетворень в нашій республіці, проти Демократичних рад Львівщини”¹⁶.

Занепад агропромислового комплексу регіону у 1990–1991 рр. привів до зростання інфляції, яка виникла внаслідок зростання заробітної плати робітників в умовах відсутності товарів народного господарства. Голова постійної комісії з промисловості Львівської обласної ради Ю. Зима констатував: “Великі об’єднання, особливо промислового комплексу, платять своїм працівникам порівняно високу зарплату. Чи то погано? Ні, якби ми мали під ті гроші товари. Але оскільки їх нема, то ці підприємства поглиблюють нам інфляційний процес. Отже, є необхідність вимагати від них, щоб на кожний карбованець зарплати випускали на карбованець товарів народного вжитку. З допомогою виробничого об’єднання «Електрон» ми маємо в області хороший показник – 2,5 крб. А без телевізорів – в середньому 52 копійки...”¹⁷. Водночас, наприклад, на Виробничому об’єднанні імені В. І. Леніна місячні заробітки окремих категорій робітників знизилися до 34 карбованців. Високваліфіковані працівники масово подавали заявки на звільнення¹⁸.

Для захисту споживчих ринків, покращення інвестиційного клімату в області 50 великих підприємств промисловості, транспорту, будівництва та інших галузей об’єдналися в Асоціацію “Львів-контакт”. Діяльність асоціації була спрямована на підвищення ефективності виробництва, насичення ринку товарами, зміцнення обласного бюджету, вирішення соціальних проблем регіону. У своєму “Зверненні...” представники асоціації наголошували, що “подолати кризу перехідного до ринкової економіки моменту здатні лише довіра та паритет між Радами, їх виконкомом і виробництвом. Ми підтримуємо рішення обласної Ради спрямовані на стабілізацію виробництва, зміцнення самостійності підприємств, розвиток підприємництва та ініціативи... Ми виступаємо за повну деідеологізацію виробництва. Виробництвом повинні керувати лише закони економіки, воно повинно бути захищене від ідеологічного свавілля, від втручання будь-яких партій і громадсько-політичних організацій”. За півроку створено низку малих підприємств, що обслуговували членів Асоціації¹⁹.

Проте негативні тенденції у агропромисловому комплексі привели до запровадження талонної системи продажу деяких товарів на початку 1991 р. В ухвалі Президії Львівської обласної ради народних депутатів (березень 1991 р.) відзначено необхідність: 1) запровадити з березня 1991 р. на території Львівської області талонну систему продажу масла тваринного, горілчаних виробів та сірників. Виготовлення і видачу талонів єдиного взірця проводити з розрахунку: один талон на місяць на масло тваринне та сірники для кожного мешканця області; один талон на місяць на горілчані вироби для кожного мешканця області віком старше 21 року; 2) встановити такі норми відпуску товарів на один талон у березні цього

¹⁶ Виявити політичну мудрість. Звернення до шахтарів Львівсько-Волинського вугільного басейну // Там само.

¹⁷ Романів С. Буде успіх – буде приклад для всієї України / С. Романів // За вільну Україну. – 1990. – 10 липня.

¹⁸ Мельник В. Конверсія без макіяжу / В. Мельник // За вільну Україну. – 1991. – 11 липня.

¹⁹ Деідеологізувати виробництво. Звернення регіональної асоціації “Львів-контакт” до керівників і трудових колективів підприємств, Рад народних депутатів і їх виконкомів Львівщини // За вільну Україну. – 1990. – 29 грудня.

року: масло тваринне – 200 гр; сірників – 3 коробки; горілчані вироби – 0,5 л²⁰. Заступник голови Облвиконкому Львівської обласної ради І. Бутрин передбачав, що ціни на деякі види товарів навесні 1991 р. можуть зрости у шість разів²¹, що, зрештою, й відбулося.

Отже, агропромисловий комплекс регіону упродовж 1990 – на початку 1991 рр. перебував у глибокій кризі, що пов'язано із неефективною соціально-економічною політикою Ради Міністрів УРСР, а також негативними всесоюзними тенденціями. Заходи Львівської обласної ради, спрямовані на розвиток агропромислового комплексу, принесли відчутні результати, проте суттєво не змінили негативні показники у порівнянні з іншими областями УРСР. Створення кооперативів, роздержавлення підприємств, організація фермерських господарств, зважена фіскальна політика могли принести результати у довгостроковій перспективі, проте не дали відчутного результату у 1990–1991 роках.

Михаил Апальков. Реформы агропромышленного сектора в Львовской области на переломе 80–90-х годов XX века (Опыт Львовского областного совета первого демократического созыва)

Проанализирован агропромышленный комплекс Львовской области в последние годы существования СССР. Особое внимание уделено мероприятиям Львовского областного совета первого демократического созыва в внешнеэкономической сфере, а также по содействию создания кооперативов, смене формы собственности государственных предприятий, формированию фермерских хозяйств. Отмечено, что решения областного совета, направленные на развитие агропромышленного комплекса, дали определенные результаты, однако существенно не изменили негативные показатели в сравнении с другими областями УССР.

Ключевые слова: Львовский областной совет, реформы, стагнация.

Mykhailo Apalkov. Reforms of the agrarian sector in Lviv region in the late 1980s-early 1990s (the case of the first democratically elected Lviv Regional Council)

The article analyses the state of the agrarian sector in Lviv Region in the last years of the Soviet Union. It focuses on measures taken by the first democratically elected Lviv Regional Council in the sphere of foreign trade as well as its efforts to foster establishment of co-operatives, privatisation of enterprises, and setting up private farms. The article argues that even though the decisions of the Regional Council directed at the development of the agrarian sector brought tangible results, they did not influence negative indicators of the region in comparison with other regions of the Ukrainian SSR.

Key words: Lviv Regional Council, reforms, stagnation.

²⁰ Про запровадження талонної системи продажу деяких товарів. Ухвала президії Львівської обласної Ради народних депутатів // За вільну Україну. – 1991. – 5 березня.

²¹ Паранчак М. Брифінг в обласній Раді / М. Паранчак // За вільну Україну. – 1991. – 30 березня.